

ВЕЧЕРОВА Є. М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
докторант, доцент кафедри
кримінального права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 343. 21 (477)

ФУНКЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: НОРМАТИВНИЙ ВИМІР

У статті представлено новий фокус бачення функцій кримінального права як одного з проявів нормативності в структурі кримінального права.

Стверджується, що першоосновою функцій кримінального права виступає система цінностей, що є значущою для особи, суспільства та держави в певний час та в певному просторі і яку кримінальне право віддзеркалює в предметі кримінально-правового регулювання та об'єктах кримінально-правової охорони, а також інструментальна цінність кримінального права (його здатність за допомогою своїх змістовних і формальних властивостей задовольняти потреби, бути інструментом реалізації і погодження інтересів тощо).

Ключові слова: нормативність, функції кримінального права, цінності, предмет кримінально-правового регулювання, об'єкти кримінально-правової охорони.

В статье представлен новый фокус видения функций уголовного права как одного из проявлений нормативности в структуре уголовного права.

Утверждается, что первоосновой функций уголовного права выступает система ценностей, которая является значимой для личности, общества и государства в определенное время и в определенном пространстве и которую уголовное право отражает в предмете уголовно-правового регулирования и объектах уголовно-правовой охраны, а также инструментальная ценность уголовного права (его способность с помощью своих содержательных и формальных свойств удовлетворять потребности, быть инструментом реализации и согласования интересов и тому подобное).

Ключевые слова: нормативность, функции уголовного права, ценности, предмет уголовно-правового регулирования, объекты уголовно-правовой охраны.

The article presents a new vision of the functions of criminal law as one of the manifestations of normativity in the structure of criminal law.

It is argued that the primary function of criminal law is based on the system of values that is significant for a person, society and the state at a certain time and in a certain space. The criminal law reflects the system in the subject of criminal-legal regulation and objects of criminal law protection as well as instrumental value of criminal law (its ability to meet the needs, be an instrument of realization and coordination of interests through its content and formal qualities).

Key words: normativity, functions of criminal law, values, subject of criminal-legal regulation, objects of criminal-legal protection.

Вступ. Сутність кримінального права – це те основоположне питання, без адекватного пошуку відповіді на яке нівелюється розгляд усіх інших проблем у кримінально-правовій площині (зокрема проблематика нормативності кримінального права). Адже неможливо вирішувати приватні проблеми, не розібравшись із загальними.

Як видається, важливе значення для тлумачення сутності кримінального права має аналіз окремих його структурних елементів, зокрема функцій кримінального права.

Аналіз останніх досліджень показує, що заявлена тема носить комплексний характер. Окремі її аспекти фрагментарно досліджувалися на рівні теорії держави та права (С.І. Вележєвим, Я.В. Гайворонською, В.К. Горобцем, Л.І. Заморською, Е.Г. Ліпатовим, А.С. Палазяном, І.В. Патерило, І.А. Полонкою). У кримінально-правовій площині (О.М. Коваленко, А.С. Оцяця, Є.Л. Стрельцовим, С.Ю. Тімохіним, В.Д. Філімоновим).

Постановка завдання. Зважаючи на вищевикладене, метою статті є формування нового фокусу бачення функцій кримінального права як одного із проявів нормативності в структурі кримінального права.

Результати дослідження. Із філософської точки зору «функція» – прояв властивостей будь-якого об'єкта в цій системі відносин [1, с. 526].

Таке розуміння функцій та їх співвідношення з властивостями можна зустріти і в загальнотеоретичних та кримінально-правових напрацюваннях.

Наприклад, А.В. Константінова пише про те, що функції відображають головні риси права і є проявом його властивостей [2, с. 13-14].

На думку Є.О. Романюк, «...функції права відображають внутрішньо притаманні праву властивості, які діяльнісно реалізуються і зумовлюються його сутністю - важливим феноменом суспільного буття» [3, с. 14-15].

А.С. Оцяця справедливо наголошує на тому, що функції – це динамічне вираження властивостей об'єкта (системи, явища), що вивчається і виявляється у дії, інакше кажучи, властивості, що реалізуються» [4, с. 15].

Беручи до уваги все вищевикладене, на наш погляд, правильним буде твердження про те, що функції кримінального права – один із проявів нормативності в структурі кримінального права, що є діяльним боком нормативності кримінального права.

Щодо конкретного переліку функцій кримінального права, то в літературі представлена ціла «палітра» різнохарактерних думок науковців стосовно цього.

Не вдаючись у дискусії щодо цього питання, зазначимо, що при визначенні переліку функцій кримінального права, на наш погляд, відштовхуватися потрібно від нижчевикладених аспектів.

Загальновідомо, що головним предметом обслуговування кримінального права є злочинність як феномен, що руйнує громадянське суспільство.

Тому покладання на кримінальне право загальнодержавних або більш спеціальних завдань, які взагалі не можна виконати, буде породжувати не тільки правові, а й інші негативні наслідки.

Кримінальне право - лише частина права на безпеку, яке не може бути забезпечене жодними іншими засобами. В іншому разі воно втрачає власну ідентичність, перетворюється на всеосяжне мегаправо, що навряд чи виправдано.

Інакше кажучи, кримінальне право не панацея від усіх бід, а «ultima ratio» (останній аргумент). І більше того, ніж воно може дати, очікувати від нього не варто.

Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо, що основною функцією кримінального права все ж є саме охоронна функція, яку доречно інтерпретувати максимально широко, використовуючи таку формулу: охороняючи, кримінальне право регулює; регулюючи, охороняє.

Першоосною функцій кримінального права виступає система цінностей, що є значущою для особи, суспільства та держави в певний час та в певному просторі і яку кримінальне право віддзеркалює в предметі кримінально-правового регулювання та об'єктах кримінально-правової охорони, а також інструментальна цінність кримінального права (його

здатність за допомогою своїх змістовних і формальних властивостей задовольняти потреби, бути інструментом реалізації і погодження інтересів тощо) [5, с. 171-179].

Як відомо, стандартна ідея про те, що предмет правового регулювання – це сегмент однорідних суспільних відносин, на який поширює свою дію певна галузь позитивного права з метою їх упорядкування, є малопродуктивною щодо кримінального права [6, с. 47-51].

Специфіка предмета кримінально-правового регулювання (як меж для юридизації цінностей за допомогою можливостей, закладених у кримінальному праві) полягає в тому, що Кримінальний закон – це, образно кажучи, «негативна конституція» або ж «конституція із санкціями», оскільки він, так само, як і Основний закон, поширює свою дію практично на всі правовідносини, породжувані нормами позитивних галузей права, які виникають у державі, що змістовно підтверджує й структура Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК), замикаючи тим самим національну систему права та охороняючи її від найбільш суттєвих правопорушень [6, с. 47-51].

Особливостями об'єктів кримінально-правової охорони як конкретного переліку (набору) цінностей, що перебувають під охороною кримінального права (така інтерпретація об'єктів кримінально-правової охорони органічно випливає з ціннісної концепції об'єкта злочину), є їх якісне та кількісне багатоманіття, яке, до речі, підтверджує висловлювання Ю.М. Антоняна про те, що кримінальне право – це «світ у мініатюрі».

Цінності, які виступають об'єктами кримінально-правової охорони, умовно можна поділити на декілька груп:

- а) залежно від широти розповсюдження: загальні та спеціальні;
- б) залежно від темпорального чинника: відносно вічні та змінні (мінливі);
- в) залежно від рівня правового регулювання: ті, щодо яких кримінальне право виступає первинним рівнем правового регулювання та ті, щодо яких кримінальне право виступає вторинним рівнем правового регулювання;
- г) залежно від сфери функціонування: приватно-публічні і публічно-приватні тощо.

Розглянемо більш детально кожен із вищепредставлених класифікацій.

Так, під охороною КК України сьогодні перебувають майже усі цінності українського соціуму. Їх можна умовно поділити на дві групи: загальні та спеціальні.

До загальних належать ті, на охорону яких «працюють» усі без винятку кримінально-правові норми (вони виражені в «установчій» для всього кримінально-правового законодавства статті – ст. 1 КК України «Завдання Кримінального кодексу України»).

Спеціальні цінності кримінального права – це ті, які знаходяться під охороною окремих інститутів, підінститутів або норм кримінального права. Ця група цінностей існує умовно, оскільки вона деталізує загальні цінності кримінально-правової охорони.

Ст. 3 Конституції України встановлено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Сформувавшись в українському суспільстві, зазначені цінності затвердились через національне право, зокрема опинились під охороною кримінально-правових норм.

Аналізуючи положення, передбачені у ст. 1 КК України, є підстави стверджувати, що загальними цінностями кримінально-правової охорони в Україні є: 1) права і свободи людини та громадянина; 2) власність; 3) громадський порядок; 4) громадська безпека; 5) довкілля; 6) конституційний устрій України; 7) мир і безпека людства.

Щодо поділу цінностей, охоронюваних кримінальним правом, на відносно вічні та змінні (мінливі), то тут ми виходимо з того, що існує два види кримінально-правових заборон: відносно стабільні та динамічні (змінні). Перший вид стосується кримінально-правової охорони таких цінностей, посягання на які практично в будь-яких суспільствах визнається злочинним та караним (наприклад, посягання на життя, здоров'я, статеву свободу, власність тощо). Другий вид призначений для протидії злочинності і охорони цінностей у сферах,

які визначаються економічним, політичним, соціальним устроєм цього суспільства, а також станом його духовної сфери (мова ведеться про злочини, що вчиняються з використанням досягнень науково-технічного прогресу і посягають на цінності у сфері соціальних, виробничих, інформаційних та вітальних технологій).

Третя класифікація цінностей, які перебувають під кримінально-правовою охороною, дуже щільно примикає до другої. В її основу покладена ідея про наявність двох рівнів кримінально-правового регулювання: первинного і вторинного, в межах яких і здійснюється охорона відповідних цінностей.

Первинне пов'язане з упорядкуванням суспільних відносин, невнормованих іншими галузями права, і створенням на цій основі моделі кримінально-правових відносин.

Ілюстрацією первинного рівня кримінально-правового регулювання, яке є нечисленним і представленим так званими «вічними злочинами», можуть слугувати кримінально-правові заборони, аналоги яких в інших галузях законодавства відсутні (наприклад, вбивство (ст. 115 КК), різні тілесні ушкодження (ст.ст. 121, 122, 125 КК), звалтування (ст. 152 КК) тощо. Крім того, лише об'єктами кримінально-правової охорони є «Злочини проти основ національної безпеки України», зафіксовані у Розділі I Особливої частини КК (ст. ст. 109-114 КК України), а також безпека людства й міжнародний правопорядок (Розділ XX Особливої частини КК) тощо.

Особливість вторинного кримінально-правового регулювання полягає в тому, що нормативному впорядкуванню підлягає не саме суспільне відношення, а відповідальність за порушення позитивних вимог регулятивного припису (впорядкування охорони регулятивного правовідношення) (мова ведеться про охорону таких цінностей, як власність, довкілля тощо). За цих умов у кримінальному законі встановлюються лише правові критерії протиправності та караності, а також забезпечується відповідність між положеннями регулятивного законодавства і відповідними охоронними нормами кримінального закону з бланкетними диспозиціями.

З урахуванням розуміння сучасного кримінального права не як публічного, а як переважно публічного права, у якому органічно поєднуються приватні та публічні інтереси, до приватно-публічних цінностей, які підлягають кримінально-правовій охороні належать життя та здоров'я особи, власність, здійснення господарської діяльності, порядок управління та правосуддя, навколишнє середовище тощо, а до публічно-приватних - міжнародна безпека та правопорядок, національна безпека, громадський порядок тощо.

Переходячи до питань інструментальної цінності кримінального права, слід звернути увагу на таку важливу проблему, як якість кримінального закону та потенційно можливі критерії її визначення (оцінки), тобто так звані «легітимуючі фактори».

Подібними, на наш погляд, є сенс розглядати норми моралі та релігії, оскільки «... кримінальний закон у змозі виконувати суспільні сподівання лише тоді, коли в його регламентах повністю відображені загальнолюдські уявлення про добро і зло, допустиме і необхідне, справедливість переслідування і покарання...» [6, с. 13].

Найбільш ілюстративним втіленням норм моралі та релігії у правовій площині, як видається, є нижчезазначені параметри.

По-перше, принципи кримінального права. Щодо цього нам імпонують доводи В.В. Мальцева про те, що кримінальне законодавство, яке суперечить принципам кримінального права, а тому й основним гуманістичним цінностям, буде сприйматися суспільством як чуже явище, як несправедливий, а отже й малоефективний інструмент управління соціумом [7, с. 11].

По-друге, Основний Закон держави, адже він, за влучним висловом Л.О. Мурашко, по праву виступає своєрідною «збіркою» цінностей, які існують у державі та суспільстві [8, с. 283].

По-третє, правові позиції вищих судових національних та наднаціональних інстанцій (мова ведеться про правозастосовну практику Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини) [9, с. 7-8; 10, с. 12-21; 9, с. 211].

І нарешті, по-четверте, міжнародно-правові стандарти захисту прав людини в межах їх узгодженості із національними цінностями, нормами, інститутами і процедурами [11, с. 166-167].

Слід погодитися з точкою зору про те, що «...чим менший рівень відповідності кримінальної політики існуючим в культурі цінностям, тим більше необхідно використовувати потенціал примусу для реалізації кримінально-правових норм [12, с. 98].

У результаті таких штучних маніпуляцій із боку держави позитивне кримінальне право в суспільній свідомості перетворюється в антицінність, наслідком чого стає його дисфункціональність, тобто коли воно існує, але не виконує своїх функцій або навіть перешкоджає їх виконанню (приносить шкоду) [4, с. 10, 25-27].

Про так звану «провокативну» роль кримінального закону досить докладно пишуть М.М. Бабаєв та Ю.Є. Пудовочкін [14, с. 78-89].

А.Е. Жалінським також дуже тонко підмічено, що «...ігнорування сутнісних рис кримінального права, його реалій, здатне призвести до його трансформації в руйнівну силу...» [15, с. 5].

Проблематика ціннісної обґрунтованості кримінального права під тим або іншим кутом зору піднімається й багатьма іншими дослідниками.

До найбільш типових варіантів можливого перетворення позитивного кримінального права в анти цінність належать такі: 1) порушення законодавцем доктринальних засад криміналізації діянь людини (невідповідність природному праву, демократичним цілям і назрілим потребам прогресивного суспільного розвитку; відсутність соціальної зумовленості норм кримінального права; неадекватне, негармонійне або несвоєчасне відображення домінуючих суспільних потреб та інтересів; зловживання кримінально-правовими засобами в регулюванні та охороні суспільних відносин; надмірна «суворість» або «м'якість», неясність кримінально-правових норм тощо); 2) зловживання судовими і правоохоронними органами у застосуванні кримінально-правових засобів; 3) використання норм кримінального права як засобу політичної боротьби; 4) використання норм кримінального права як засобу конкурентної протидії; 5) незастосування норм кримінального права з політичних мотивів [16, с. 35-36].

Висновки. Функції кримінального права – один із проявів нормативності в структурі кримінального права, що виражає діяльнісний бік нормативності кримінального права.

Першоосною функцій кримінального права виступає система цінностей, що є значущою для особи, суспільства та держави в певний час та в певному просторі і яку кримінальне право віддзеркалює в предметі кримінально-правового регулювання та об'єктах кримінально-правової охорони, а також інструментальна цінність кримінального права (його здатність за допомогою своїх змістовних і формальних властивостей задовольняти потреби, бути інструментом реалізації і погодження інтересів тощо).

Критеріями якості кримінального закону (його легітимуючих факторів) є сенс розглядати норми моралі і релігії, найбільш ілюстративним втіленням яких у правовій площині виступають принципи кримінального права, Основний Закон держави, правові позиції вищих судових національних та наднаціональних інстанцій, а також міжнародно-правові стандарти захисту прав людини в межах їх узгодженості з національними цінностями, нормами, інститутами і процедурами.

У тих ситуаціях, коли кримінальний закон не відповідає (або не в повній мірі відповідає) пануючим в суспільній свідомості ціннісним орієнтаціям, він із цінності перетворюється в антицінність, наслідком чого стає його дисфункціональність, тобто коли він існує, але не виконує своїх функцій або навіть перешкоджає їх виконанню (приносить шкоду).

Список використаних джерел:

1. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова.-5-е изд. Москва: Политиздат, 1987. 590 с.
2. Константинова А.В. Формы осуществления функций права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве». Челябинск, 2014. 28 с.
3. Романюк Є.О. Основні властивості права в контексті природно-правового та позитивістського праворозуміння: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень». Київ, 2013. 20 с.
4. Оцяця А.С. Охоронна функція кримінального права України: концептуальні основи: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». Одеса., 2014. 201 с.
5. Вечерова Є.М. Нормативність кримінального права і функції кримінального права. Юридичний вісник. 2016. № 4.С. 171-179.
6. Вечерова Є.М. Нормативність кримінального права і галузеве національне законодавство: окремі теоретико-методологічні аспекти питання. Visegrad Journal on Human Rights . 2017. № 3. С. 47-51.
7. Бойко А.И. Нравственно-религиозные основы уголовного права: монография. 2-е изд. Москва: Юрлитинформ, 2010. 248 с.
8. Мальцев В.В. Принципы уголовного права и их реализация в правоприменительной деятельности. Санкт-Петербург: «Юридический центр Пресс», 2004. 694 с.
9. Мурашко Л.О. Аксиологическое измерение процесса правообразования: история и современность: дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве». Москва, 2015. 378 с.
10. Денькович О.І. Тлумачення кримінально-правових норм у рішеннях Конституційного Суду України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». Львів, 2015. 19 с.
11. Капліна О.М. Чи є Рішення Конституційного Суду України «правовим маяком» у бурхливому морі реформування кримінального судочинства? Право України. 2013. № 11. С. 12-21.
12. Вечерова Е.Н. Некарательное уголовно-правовое воздействие на несовершеннолетних: аналитический дискурс: монография. Николаев: Илион, 2012. 324 с.
13. Библик О.Н. Система культурных ценностей как основа механизма уголовно-правового регулирования. Право и государство. 2008. №11. С. 98-101.
14. Бабаев М.М., Пудовочкин Ю.Е Провокативная роль уголовного закона. Общественные науки и современность. 2013. № 4. С. 78-89.
15. Жалинский А.Э. Уголовное право в ожидании перемен: теоретико-инструментальный анализ. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Проспект, 2009.400 с.
16. Гришук В.Г. Кримінальне право як соціальна цінність. Право України. 2017. № 2. С. 28-36.

